

PRIKAZI

ŽANROVSKO ZRCALO HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI 19. STOLJEĆA

Vinko Brešić, *Hrvatska književnost 19. stoljeća*.
Zagreb: Alfa. 2015. 432 str.

Posljednjih su desetak godina teme identiteta, nacije, politike i književnosti kako ih je generiralo 19. stoljeće u stručnim i znanstvenim publikacijama prepoznate kao relevantno zrcalo suvremenih zbivanja. Zanimanje istraživača za to razdoblje i teme pojavilo se i kao izraz potrebe da se analiziraju i razumiju koncepti i fenomeni koji su u suvremenom društvu ili kulturnom polju dobili nova, ponekad i uznemirujuća, značenja, kontekst i utjecaj. Raspad nacionalne države i istovremeno buktanje nacionalnih i vjerskih fundamentalizama, kriza sveučilišta, kanona i obrazovanja, digitalizacija i informatizacija te kraj Gutembergove ere otvorili su nove perspektive u razumijevanju projekata koji su u 19. stoljeću nastajali kao deklarirano sekularni (nacija), univerzalni (svjetska književnost) i inkluzivni (sveučilište). Revolucionarne ideje slobode, jednakosti i bratstva motivirale su niz društvenih, kulturnih i političkih projekata koji su u 19. stoljeću zamišljeni i ostvarivani u kontekstu u kojem su politike identiteta bile prije svega kulturni i umjetnički projekti i u kojem se, u naizgled paradoksalnoj sprezi, mogućnost angažmana u književnosti vidjela tek u realizaciji njezine estetske autonomije. Taj je paralelni

proces ostvarenja kulturne/književne i povijesne nacije jedno od referentnih mjesta *Hrvatske književnosti 19. stoljeća*, knjige koju je književni povjesničar i profesor novije hrvatske književnosti na zagrebačkom Filozofskom fakultetu Vinko Brešić ponajprije namijenio studentima kroatistike, “za lakši, iako tek jedan od mogućih pristupa studiju”.

Usporedimo li njegov pristup s dosadašnjima, koji se uobičajeno nalaze u referentnoj ispitnoj literaturi iz ovoga područja, odmah se na samom početku može vidjeti da Brešić bira do sada uglavnom nekorišten žanrovski pristup, što pridonosi preglednosti, sustavnosti i metodološkoj jasnoći. Prije su autori (A. Barac, M. Zivančević, I. Frangeš, M. Šicel, D. Jelčić) razdoblje 19. stoljeća predstavljali opisujući autorske poetike, kojima je prethodio uvod s opisom “društvenih i političkih prilika”, odnosno “povijesni i politički okvir” (Šicel). Pri tome je ono što Brešić tumači kao cjelovito razdoblje uglavnom predstavljano u dva, odnosno tri sveska: zasebno su opisivani: ilirizam-realizam (npr. u 4. knjizi Liberova projekta *Povijesti hrvatske književnosti* (1975) autora Živančevića i Frangeša), a zasebno moderna (5. Liberova knjiga koju potpisuje M. Šicel). Sličnog se rasporeda drži i Šicel u svom izdanju *Povijesti hrvatske književnosti 19. stoljeća* (2005) u kojem su u prvoj knjizi (*Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoa, 1750–1881*) zasebno obrađeni I. razdoblje predromantizma i ranog realizma i II. razdoblje romantizma i predrealizma. Druga i treća Šicelova knjiga, slično kao i u Liberovu projektu, obuhvaćaju posebno realizam, a posebno modernu. Pri tome se autori obaju tih izdanja služe pristupom koji je uvodno obilježen “opisom polja”: društvenih, kulturnih i političkih prilika, a zatim usmjeren na istaknute “pisce i djela”. To-

mu Šicel dodaje uvodna poglavlja, koja u novijem izdanju naslovljava: Časopisi, Poezija, Proza, Dramska književnost i Književna kritika. U Liberovu *Realizmu* uz to dodaje i poglavlje o kazalištu te književnim i znanstvenim društvima – a sve kako bi pregledno i kontekstualno osigurao i u ovom slučaju zadržao pozornost na istaknutim autorskim imenima i kanonskim djelima. Dosadašnji historiografski pristupi hrvatskoj književnosti 19. stoljeća u tom su smislu od estetskih "vrhova" nacionalne književnosti odvajali neizbježan "društveno-povijesni kontekst" i otežavajuće prilike koje su uvjetovale "kaskanje za Zapadom", pa je i cijelo razdoblje sagledavano kao razvoj od estetski nedovršenog "budničarskog" ilirizma do stilski profiliranijeg (polu) realizma i estetski dovršene moderne s kojom domaća književnost "hvata korak s Europom".

312

Za razliku od spomenutih pristupa Vinko Brešić u svojoj knjizi 19. stoljeće promatra kao zasebnu cjelinu koja se od prethodnih razdoblja odvaja novim konceptima, praksama, žanrovima i medijem, čime naznačuje početak "modela tzv. novije hrvatske književnosti". Hrvatska književnost 19. stoljeća stoga je uvodno predstavljena kao odlučujući segment novije hrvatske književnosti, odnosno kao cjelina koja referencijalno funkcionira i u elaboraciji pojma/područja hrvatske književnosti u cjelini. Tako su, od općenitijeg prema pojedinačnom, poredana i uvodna poglavlja knjige: Što je to hrvatska književnost? i Što je to novija hrvatska književnost?

Propedeutička i orijentacijska narav knjige naglašena je, osim toga, i bogatim ilustracijama koje se nižu na marginama stranica, izdvojenim citatima, kartama i preglednim tabelama koje olakšavaju snalaženje među razdobljima i stilskim epohama te ilustriraju žanrovske, jezič-

ne i medijske razlike među njima. Na samom kraju knjige doneseni su i sažeci svih poglavlja, pripadajuća referentna literatura uz svako od njih popraćena fotografijama odabranih naslovnica knjiga stručne literature te, na koncu, kazalo imena i pojmova.

Brešićev pregled hrvatske književnosti 19. stoljeća temelji se na povijesti pojedinih žanrova koje predstavlja generički: lirika, drama i proza, te ih potom detaljnije razrađuje vodeći se načelom reprezentativnih postupaka, fenomena, autora i tekstova. Prozni žanrovi predstavljani su u potpoglavljima: novela, roman, putopis, biografija, autobiografija, memoari, esej i feljton, a nakon njih zasebno se obrađuju kritika, polemika, historiografija, zatim mediji, institucije, europski pisci i prevoditelji te, zaključno, nakladništvo, knjižarstvo i čitatelji ovog razdoblja. Usmjerenost na razvoj žanrova ovdje istodobno služi kao ilustracija teze o 19. stoljeću kao prekretnici kojom se afirmiraju novi žanrovi: novela, roman, kritika, polemika, esej i feljton, ali i razrađuju koncepti i prakse čiji se dosezi, zajedno s novinama u žanrovskom sustavu, vide tek u cjelini književno-povijesnih procesa koji su obilježeni "budenjem naroda", historizacijskim radom i autonomizacijom književnog polja. Zbog toga Brešić poznatu tvrdnju o književnosti preporoda koja se oslanja na "nacionalnu književnu baštinu, usmenu narodnu i suvremenu europsku književnost" ovjerava zadržavajući se s jedne strane na žanrovskoj slici, a s druge u medijskom prostoru u kojem se, s ulaskom časopisa, omogućuje distribucija i evaluacija književnosti, ali i stvaranje identitetskih politika i nacionalna homogenizacija. Kontekstualizirajući ih, autor postavlja paralelu s ranijim razdobljima starije hrvatske književnosti, pa se povijest žanra ponajprije promatra razvoj-

no, odnosno komparativno, u odnosu prema suvremenim europskim, rjeđe slavenskim ili južnoslavenskim književnostima tog doba. Time u konačnici i ovom knjigom Brešić afirmira ideju koju je zagovarao, primjerice, Mirko Tomasović, a prihvatio i Miroslav Šicel, da se uz evidentiranje preporoda/nacionalnog pokreta kao operativan književnopovijesni termin rabi romantizam.

Sve navedeno: promatranje jedinstvene povijesti književnosti 19. stoljeća, discipliniranje studija upućivanjem na književne žanrove kao opusnicu bavljenja strukom te njihovo postavljanje u kontekst proučavanja starije hrvatske i svjetske književnosti omogućit će studentima lakše snalaženje u, područjima, temama i pristupima, često rascjepkanom studiju kroatistike. Umjesto ranijeg početnog fiksiranja velikih imena i opusa takav bi pristup mogao olakšati stvaranje vlastite slike autora i djela na koje se upućuje u presjecima odabranog metodološkog očišta, pa će se Mažuranić, Šenoa, Kranjčević ili Matoš umjesto kao spomenici oko kojih se razotkriva polje njihova književnog djela, pojaviti kao likovi čije se promjenjive dimenzije uobličuju na križanjima ulica koje se zovu: lirika, drama, feljton, polemika – ili časopisi, izdavaštvo, institucije. Itinerar koji se otvara takvom šetnjom pripovjednim šumama književne historiografije postaje dinamičniji i lakše ga je uklopiti u širu cjelinu studija.

S druge strane ta bi šetnja na koju Brešić pažljivo poziva studentice i studente književne kroatistike nedovoljno koncentrirane šetače među njima mogla dovesti do nekih pre nagljenih ili stereotipnih zaključaka o naravi predmeta kojim se bave. Naime, historiografska naracija koja istovremeno nastoji obuhvatiti širu sliku i povezati raznorodne elemente lako dovede do pojednostav-

njivanja fenomena i procesa ili do njihova historicističkog povratnog prosuđivanja iz perspektive vlastitog vremena. U ovom slučaju zbunjujuća može biti u prvom redu podjela žanrova: lirika, drama, proza umjesto uobičajenih: lirika-epika-drama, odnosno poezija-proza-drama, koja dovodi do toga da se, za 19. stoljeće još uvijek važno, epsko pjesništvo gubi iz vida ili nejasno određuje. Zatim, dijakronijska kontekstualizacija žanra u razradi dovodi do povezivanja tekstova iz starije (ili čak srednjovjekovne) književnosti s oblicima i pojavama koje su rezultat upravo onog modela koji Brešić želi afirmirati i odvojiti od prethodnih razdoblja. Tako se, primjerice, žanr autobiografije dovodi u vezu s "autobiografskim pripovijedanjem" koje se pojavljuje u zaviru na početku Bašćanske ploče, dok se roman kao žanr koji se oblikuje i afirmira u kontekstu građanske kulture 18. i 19. stoljeća u hrvatskoj književnosti postavlja u odnos prema *Planinama* Petra Zoranića, napisanima 1536. godine. Prvi je primjer možda više posljedica pripovjedne kozerije kojom se svjesno omekšava informacijama zasićen književnopovijesni diskurs, a drugi odraz zaključaka oko kojih bi se trebao postići jasniji konsenzus u stručnim i znanstvenim raspravama. Takva su mjesta, ako se ne problematiziraju, podložna nekritičkom doslovnom prenošenju i pogrešnim zaključcima. Kombolovu tezu o Zoranićevu tekstu kao "prvom izvornom hrvatskom romanu" trebalo bi zbog toga, čak i u književnopovijesnim pregledima, korigirati ili barem dopuniti u skladu s onim što se na studiju književnosti uči o promjenama do kojih u kulturnom polju dolazi s modernizacijom i afirmacijom sekularnog društva, a koje se odražavaju u koncipiranju i funkcioniranju romana. Time bi se povijest žanrova koju Brešić s pravom nudi kao adekvatan uvod u

studij novije književnosti jasnije povezala s ostalim predmetima u struci te na taj način dobila na slojevitosti.

Usmjerenost na žanrovsku mrežu (ili sustav, kako ga promatra Brešić) u zadnjim se poglavljima disperzira prema temama koje su u ranijim historiografskim pregledima obično dolazile na početku, kao svojevrsno narativno pozicioniranje središnje teme književnog stvaralaštva u društvenom i kulturnom okolišu. Ovdje se medijima, institucijama, ulogom europskih pisaca i prevoditelja, razvojem nakladništva i knjižarstvom, profilom čitatelja nanovo uokviruje sve ono čime je prije opisano kulturno polje. To je uokvirivanje fundirano autorovim ranijim istraživanjima i publikacijama (ponajprije mislim na *Čitanje časopisa*, 2005, *Hrvatski književni časopisi 19. stoljeća – studija & bibliografija*, 1–5, 2006–2007. i *Praksa i teorija književnih časopisa*, 2014), kojima je pozornost usmjerio na ono što sam naziva "medijska slika novije hrvatske književnosti". Zbog toga će studenti iz Brešićeve knjige dobiti puno plastičniju predodžbu o publikacijama i nakladništvu, tiskarama i institucijama nego što su to mogli do sada. Bilo bi dobro da ih ta vrsta uvjerljivosti, koja u cjelini kadšto ide nauštrb prostora koji dobiva povijest pojedinih književnih žanrova, ne dovede do sličnih zaključaka o hrvatskoj književnosti 19. stoljeća do kojih su mogli doći čitajući ranije historiografske preglede. Naime, ponovno do uvriježenog stava o kulturno i društveno zanimljivom, ali umjetnički bljedolikom razdoblju.

Povijesti književnosti načelno su onoliko aktualne koliko su utemeljene na svježim interpretacijama književnih tekstova, autorskih opusa i relevantnih fenomena. Neka poglavlja Brešićeve knjige vidljivo referiraju na recentna istraživanja koja su posljednjih godina objavljena na ovom području: razumljivi-

vo, najviše na ona koja je autor sam potpisao ili u njima sudjelovao. Neka bi, poput poglavlja o drami, valjalo dopuniti, a neka – poput poglavlja o romanu ili pjesništvu, razraditi i proširiti. Naime, iako se od prvih stranica knjige može zamijetiti višestruko nastojanje da se poviješću žanrova, institucija i medija pokaže "kako su Hrvati postali književna nacija", književnost pomalo ostaje u sjeni nacionalnog. Pri tome se i taj proces nacionalne homogenizacije više sagledava iz onog do čega je doveo i što pod tim pojmom mislimo danas nego iz načina na koji je do ovoga što imamo danas došlo, pa se počesto iz vida gubi jezična, regionalna, rodna i socijalna polivalentnost tog društvenog i kulturnog procesa.

Naime, kako se to i u samom pregledu može vidjeti, riječ je o razdoblju koje jest dovelo do formuliranja koncepta nacije, kišobran-pojma koji bi imao obuhvatiti postojeće raznorodne i često nesumjerljive identitete, ali također o razdoblju u kojem se nacionalni identiteti oblikuju kao posljedica meandriranja često nekompatibilnih agensa, perspektiva i ideja. Pri tome imam na umu status i nastojanja pojedinih regionalnih centara, sukobe u standardizaciji jezika i publikacija, varijante i smjerove ilirskog, odnosno (južno)slavenskog supstrata te rodnu pripadnost sudionika – u prvom redu okolnosti i način afirmacije/podređivanja žena čiji se položaj u književnosti i kulturi 19. stoljeća više puta mijenja. Žene koje pišu kao "muževi ilirskog doba" pozdravljane su u književnom polju kad je bila riječ o lirici, ali ne i, kako je pokazala Natka Badurina (2104), kad se radilo o "zahtjevnijim" žanrovima poput tada popularne povijesne tragedije. To je vrijeme, kako u različitim poglavljima napominje Brešić, zasnivanja historiografije, ali i mnogih drugih polja, od kojih su mnoga opisana, ali tako da među

njima nedostaje, iako je naznačeno, polje dječje književnosti u onom vidu u kojem su njegovo institucionaliziranje opisale Marijana Hameršak i Dubravka Žima (2015). U najširem smislu, 19. je stoljeće vrijeme neobičnog dinamizma, silnih zamaha u kojima "preporod" književnosti, nacije i kulture ne započinje i ne traje kao isključivo hrvatski, već najprije ilirski. To znači da je uključivo slavenski, ali s vremenom isključivo "štokavski", dok "književna nacija" pritom nije tek kulturna alternativa političkom procesu, kao emancipacija i homogenizacija zajednice, već nastaje prije svega kao estetska emancipacija čiji se društveni učinak mjeri reprezentativnošću "naših klasika" – najprije Gundulića, a zatim Mažuranića i suvremenika. "Književna nacija" zbog toga implicira postojanje "svjetske književne republike", kako je naziva Pascale Casanova (2004), u kojoj se estetski kriteriji ne zaobilaze, kako bismo mogli zaključiti iz svih dosadašnjih književnopovijesnih priručnika, uključujući ovaj Brešičev, nego su postavljeni kao regulatorno načelo umjetničkog i društvenog života.

Tako shvaćena, književna nacija postaje dio emancipacijskih, ali i hegemonijskih procesa, afirmirajući se na lokalnoj razini u odnosu prema "velikim" europskim projektima. U skladu s time, intencija ove knjige da na hrvatski romantizam referira kao na zasebnu stilsku epohu ili da Šenou postavi uz bok Walteru Scottu vidljiva je u otklonu od ranijih

književnopovijesnih, autoegzotizacijskih isprika zbog zaostajanja za prosvijećenim narodima. Uz taj hvalevrijedni pristup treba napomenuti da bi to nužno i korisno komparativno postavljanje autora, djela i postupaka u kontekst europskog *backgrounda* trebalo jasnije povezati s južnoslavenskim i balkanskim kulturnim naslijedom – i to baš u onom smislu u kojem i citirani Zoranić uz vilu Hrvaticu alegorijski postavlja ostale tri vile, od kojih je samo jedna Latinka. Naslijede i kontekst Grkinje i Kaldejke podjednako su plodotvorni ne samo za stariju već i za noviju hrvatsku književnost – naročito kad govorimo o 19. stoljeću.

U cjelini gledano, *Hrvatska književnost 19. stoljeća* Vinka Brešića sustavan je propedeutički priručnik s kojim studenti kroatistike i srodnih područja dobivaju inovativan, pregledan i ilustrativan uvod u područje koje je danas možda najadekvatnije zrcalo suvremenih kulturnih zbivanja i društvenih procesa. S obzirom na to da je knjiga koncipirana kao referenca predavačkom dijelu nastave, svoju najbolju svrhu na studiju kroatistike dobit će ako se u izvedbi više pozornosti prida studiju žanrova kao alternativnom pristupu kanonu autora koji će se dodatno ovjeriti razrađenim seminarskim radom – lucidnim interpretacijama književnih tekstova zasnovanima na adekvatnim hermeneutičkim i kulturološkim pristupima.

Marina Protrka Štimec